

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ระบบเครือญาติ (kinship system) เป็นเรื่องที่น่าสนใจมานุษยวิทยาและนักชาติพันธุ์วิทยาสนใจศึกษากันมาเป็นเวลานานแล้ว และเนื่องจากระบบเครือญาติเป็นเรื่องสัมพันธ์กับครอบครัว ซึ่งเป็นกลุ่มสังคมพื้นฐานของมนุษย์ จึงนับได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญมากที่สุดเรื่องหนึ่ง สำหรับผู้ที่พยายามเข้าใจสังคมใดสังคมหนึ่ง (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ 2533)

ตามที่อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ ได้รายงานไว้ (2533: 1) การศึกษาระบบเครือญาติในจุดแรกๆคือในสมัยช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 มักเป็นการพรรณนาความสัมพันธ์ที่สังเกตได้โดยไม่คำนึงถึงคำที่ใช้เรียกญาติเท่าใดนัก การวิเคราะห์ทำโดยเปรียบเทียบกับระบบญาติของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาในราวช่วงทศวรรษ 1950 ได้มีขบวนการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลง โดยเสนอวิธีการใหม่ในการศึกษาวัฒนธรรมของชนชาติต่างๆ ซึ่งอ้างว่าเป็นวิทยาศาสตร์มากกว่า และเน้นการเข้าถึงระบบความรู้ลึกลับคิด โลกทัศน์ หรือการมองโลกของชนชาติที่เราศึกษา จากทัศนะหรือมุมมองของเขาเอง ซึ่งต้องผ่านทางภาษากลุ่มนักมานุษยวิทยาที่เสนอแนวทางใหม่ เรียกวิธีการวิเคราะห์ เพื่อเข้าถึงระบบความรู้ลึกลับคิดของมนุษย์ดังกล่าวนี้ว่า "ชาติพันธุ์ศาสตร์" (ethnoscience) โดยมุ่งวิเคราะห์ความหมายของคำในหมวดต่างๆ จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์" (ethnosemantics)

วิธีการทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ได้เข้ามามีส่วนอย่างมาก ในการวิเคราะห์

คำเรียกญาติ ทั้งนี้นักชาติพันธุ์วรรณาเริ่มเล็งเห็นว่า การที่จะเข้าใจระบบเครือญาติของ คนในสังคมใดสังคมหนึ่งนั้น เราจะต้องเข้าใจความหมายของคำเรียกญาติอย่างถ่องแท้ และลึกซึ้งพอๆกับเจ้าของภาษา หรือเจ้าของวัฒนธรรมนั้นๆด้วย

สำหรับเหตุผลในการวิเคราะห์คำเรียกญาติแทนการสังเกต หรือสัมภาษณ์ถึง ความสัมพันธ์นั้น อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (Prasithrathsint 1990: 178) กล่าวว่า เพราะผู้วิเคราะห์มีความเชื่อที่ว่า การศึกษาทางชาติพันธุ์ศาสตร์ (ethnoscience) เป็น วิธีที่ทำให้เราสามารถเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์โดยผ่านทางการศึกษาภาษาของเขา การวิเคราะห์ความหมายของคำเรียกญาติ ทำให้เราเข้าใจทัศนคติ หรือความคิดเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาเองและเครือญาติ นอกจากนี้การศึกษาโดยใช้ศัพท์จะช่วยให้ เราไม่นำทัศนคติ หรือมุมมองของเราฝ่ายเดียวมาวิเคราะห์ ผู้ที่เสนอและนำวิธีการทาง ชาติพันธุ์ศาสตร์ (ethnoscience) หรืออรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ (ethnosemantics) มา ศึกษาเกี่ยวกับคำเรียกญาติ ได้แก่ Goodenough (1956), Lounsbury (1956), Wallace and Atkins (1960), Pospisil and Laughlin (1963), Lander (1962) and Burling (1963)

สำหรับการวิเคราะห์คำเรียกญาติในภาษาไทยที่มีผู้ศึกษามาแล้วนั้น จะกล่าว ถึงโดยละเอียดในบทที่ 2 ซึ่งรวมงานวิจัยของผู้วิจัยเองด้วย ผู้วิจัยได้ศึกษาคำเรียกญาติใน ภาษาไทยถิ่นเหนือ จ. เชียงใหม่ และคำเรียกญาติในภาษาไทยถิ่นเหนือ จ. อุกฤษธานี ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวศึกษาข้อมูลจากผู้บอกภาษาเพียงคนเดียว โดยให้เป็นตัวแทนของทั้ง จังหวัดและของภาคเหนือ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าควรจะมีการศึกษาคำเรียกญาติในภาษา ไทยถิ่นเหนือ โดยศึกษาข้อมูลมากกว่านี้

นอกจากนี้ผลงานวิจัยเรื่อง คำเรียกญาติโครงการแรกของผู้วิจัยเอง แสดง ให้เห็นว่าคำเรียกญาติในภาษาไทยถิ่นเหนือมีการแยกความแตกต่างในเรื่องของ รุ่นอายุ และฝ่ายพ่อ/แม่ แต่ความแตกต่างดังกล่าวเริ่มมีใช้น้อยลง ซึ่งอาจแสดงว่าความแตกต่าง ด้านเหล่านี้กำลังลดความสำคัญลง อย่างไรก็ตามผลงานวิจัยเกี่ยวกับ วัฒนธรรมและสังคม ของชาวไทยเหนือยังยืนยันว่า อาวุโส และการเน้นฝ่ายแม่ เป็นลักษณะเด่นของสังคมไทย เหนือ ดังนั้นจึงยังไม่อาจสรุปลักษณะเด่นของวัฒนธรรมไทยเหนือได้ว่ามีลักษณะอย่างไรแน่ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาคำเรียกญาติในภาษาไทยถิ่นเหนือให้ลึกซึ้งกว่าที่เคยทำมาแล้ว เพื่อ หาข้อสรุปเกี่ยวกับลักษณะของสังคมไทยเหนือ ในประเด็นที่ยังเป็นที่ขัดแย้งอยู่ดังกล่าวด้วย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อวิเคราะห์ความหมายแก่นของคำเรียกญาติในภาษาคำเมือง โดยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบ

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์การใช้คำเรียกญาติดังกล่าวในแวดวงอื่นๆ ได้แก่ การใช้เป็นสรพนามและคำเรียกขานในหมู่คนที่เป็ญาติ ไม่ใช่ญาติ และการใช้เป็นอุปลักษั

1.2.3 เพื่อแสดงให้เห็นว่าความหมายและการใช้คำเรียกญาติในภาษาคำเมือง สะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญบางประการในวัฒนธรรมล้านนา

1.3 สมมติฐานในการวิจัย

1.3.1 ความหมายของคำเรียกญาติในภาษาคำเมืองจะต่างกัน 5 มิติ ได้แก่ รุ่อายุ, สายเลือด, อายุ, ฝ่ายพ่อ/แม่ และเพศ

1.3.2 ระบบคำเรียกญาติในภาษาคำเมือง 4 จังหวัดที่ศึกษา มีลักษณะร่วมกัน

1.3.3 ความหมายของคำเรียกญาติ และการใช้คำเรียกญาติในภาษาคำเมือง สะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา

1.4 ขอบเขตของงานวิจัย

1.4.1 ศึกษาเฉพาะคำเรียกญาติพื้นฐานเท่านั้น "คำเรียกญาติพื้นฐาน" หมายถึงคำเรียกญาติ ที่แสดงความสัมพันธ์ทางสายเลือดและมักเป็น 1 หน่วยคำ เช่น พ่อแม่ เป็นต้น

1.4.2 เก็บข้อมูลในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน และลำปาง จังหวัดละ 1 จุด รวมจุดเก็บข้อมูลทั้งสิ้น 4 จุด (ดูรายละเอียดในหัวข้อการคัดเลือกจุดเก็บข้อมูล)

1.4.3 ใช้ผู้บอกภาษา 1 คนต่อ 1 จุด เก็บข้อมูล เพศหญิง อายุ 40 ปีขึ้นไป เป็นคนในท้องถิ่นนั้นๆ

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนต่างๆของการดำเนินการวิจัย มี 3 ขั้นตอนใหญ่ๆคือ

1). การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 2). การเก็บข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมแบบฟอร์มที่ใช้ในการเก็บข้อมูล, การคัดเลือกจุดเก็บข้อมูล, การคัดเลือกผู้บอกภาษา และวิธีการเก็บข้อมูล และ 3). การวิเคราะห์ข้อมูล ต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงขั้นตอนการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนการทบทวนวรรณกรรมจะกล่าวโดยละเอียดในบทที่ 2

1.5.1 การเก็บข้อมูล

การเตรียมแบบฟอร์มที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เนื่องจากผู้วิจัยเก็บข้อมูลหลายจุด เพื่อความสะดวกในการทำงาน ดังนั้น ผู้วิจัย จึงได้ทำแบบฟอร์มเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลซึ่งมีลักษณะดังแผนภูมิต่อไปนี้

ชื่อ-นามสกุล		
อายุ		
จังหวัด		
ความหมาย	ค่าเรียกญาติ	การใช้ค่าเรียกญาติในแวดวงอื่นๆ
Fa	p0:3	
Mo	mE:3	
FaBr(o)	lung1	
FaBr(y)	a:w4	
FaSi(o)	pa:3	
FaSi(y)	a:4	
etc		

จากแผนภูมิแสดงแบบฟอร์มที่ใช้ในการเก็บข้อมูลดังกล่าวนี้ แบบฟอร์มนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ช่องดังนี้คือ

ช่องที่หนึ่ง "ความหมาย" เป็นช่องที่บรรจุรายการความหมายของคำเรียกญาติ เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลทั้งหมด โดยจะใช้อักษรย่อที่มาจากภาษาอังกฤษแทนการอธิบายความหมาย เช่น Fa หมายความว่า "พ่อ" Mo หมายความว่า "แม่" FaMo หมายความว่า "แม่ของพ่อ" เป็นต้น รายการความหมายทั้งหมดที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในการถามผู้บอกภาษา (ดูภาคผนวก ก.) เป็นส่วนหนึ่งของความหมายที่เป็นสากล ซึ่งจะประกอบด้วยความสัมพันธ์ฉันญาติทุกรูปแบบ ที่อาจพบได้ในทุกภาษาในโลก รายการที่ผู้วิจัยใช้นี้ถือว่า ใช้ถามเฉพาะภาษาตระกูลไท ซึ่งผู้วิจัยได้มาจากงานวิจัยของ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2533 และ Prasithrathsint 1990)

ช่องที่สอง เป็นช่องที่บันทึกคำเรียกญาติเขียนด้วยสัทอักษรที่ได้จากจุดเก็บข้อมูลนั้นๆ เช่น คำเรียกญาติว่า lung1 ตรงกับความหมาย FaBr(o) เป็นต้น โดยแต่ละแบบฟอร์มจะใช้เก็บข้อมูลในพื้นที่ 1 จุด (ดูข้อมูลละเอียดในภาคผนวก ก)

ช่องที่สาม เป็นช่องที่บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการใช้คำเรียกญาติในแวดวงอื่นๆ ได้แก่ การใช้เป็นสรรพนามและคำเรียกขานในหมู่ญาติและไม่ใช้ญาติ และการใช้เป็นอุปลักษณ (ดูข้อมูลละเอียดในภาคผนวก ข)

การคัดเลือกจุดเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลในพื้นที่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งเดิมเรียกว่า อาณาจักรล้านนา เคยเป็นอาณาจักรที่เก่าแก่ ก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 1893 มีอาณาเขตอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย

ดินแดนล้านนาในปัจจุบันหมายถึงบริเวณ 8 จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน แต่จุดเริ่มต้นของอาณาจักรล้านนา ซึ่งเกิดจากการรวมหัวเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกก และที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนเข้าด้วยกัน ประมาณพื้นที่คร่าวๆคือ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และเชียงราย (สรวิชาติ อ่องสกุล 2529)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกเก็บข้อมูลในพื้นที่ของจังหวัดทางภาคเหนือ 4 จังหวัด ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นอาณาจักรล้านนาดั้งเดิม ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน และลำปาง จังหวัดละ 1 จุด เป็นจุดเก็บข้อมูลที่ไม่ใช่อำเภอเมือง รวมทั้งสิ้น 4 จุด ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยมีความเห็นว่า จุดเก็บข้อมูลที่อยู่ในอำเภอเมือง มีแนวโน้มที่จะได้รับอิทธิพล

จากภายนอกมากกว่าจุดเก็บข้อมูลที่อยู่นอกเมือง และเนื่องจากงานวิจัยนี้ต้องการจุดเก็บข้อมูลที่ไม่ใช่อำเภอเมืองเป็นสำคัญ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการสุ่มตัวอย่าง ตามลำดับดังนี้

1. จับฉลากรายชื่ออำเภอทั้งหมดของจังหวัดนั้นๆ 1 ครั้ง เมื่อได้อำเภอใด ผู้วิจัยจะถือเป็นตัวแทนอำเภอของจังหวัดนั้นๆ (ผู้วิจัยไม่ทำฉลากอำเภอเมือง)
2. เมื่อได้ชื่ออำเภอแล้ว ผู้วิจัยจะจับฉลากรายชื่อตำบลทั้งหมดของอำเภอนั้นๆ 1 ครั้ง เมื่อได้ตำบลใด ผู้วิจัยจะถือเป็นตัวแทนตำบล
3. เมื่อได้ชื่อตำบลแล้ว ต่อไปผู้วิจัยจะจับฉลากรายชื่อหมู่บ้านทั้งหมดของตำบลนั้นๆ 3 ครั้ง
4. เมื่อได้รายชื่อหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านในแต่ละตำบลแล้ว ผู้วิจัยเขียนจดหมายถึงกำนันแต่ละตำบลเพื่อขอทราบรายละเอียดเกี่ยวกับหมู่บ้านทั้ง 3 ทั้งนี้เพื่อพิจารณาให้เป็นจุดเก็บข้อมูลต่อไป โดยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ กล่าวคือเป็นหมู่บ้านที่ไม่ได้อยู่ในอำเภอเมือง และคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านนั้นพูดภาษาคำเมือง

ผู้วิจัยได้รายชื่ออำเภอ ตำบล และหมู่บ้านของทั้ง 4 จังหวัดที่ทำการจับฉลากจากหนังสือทำเนียบท้องที่ พ.ศ. 2531 ของกองปกครองท้องที่ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

จากการจับฉลากเพื่อคัดเลือกจุดเก็บข้อมูลในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้รายชื่อจุดเก็บข้อมูลทั้ง 4 จังหวัด ดังนี้คือ

1. บ้านลืออง, บ้านหนองหอย และบ้านฉางข้าวน้อยใต้ ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
2. บ้านสันทราย, บ้านดอน และบ้านทุ่งเกวียน ตำบลเวียงตาล อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
3. บ้านป่าแดด, บ้านสารภี และบ้านปากกอก ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
4. บ้านร่องห้า, บ้านป่าบง และบ้านหนองบัวผาบ่ม ตำบลผางาม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย

จุดเก็บข้อมูลที่ได้รับการคัดเลือก ในจังหวัดลำปางได้แก่ บ้านดอน จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ บ้านปากกอก สำหรับจังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงรายนั้น เนื่องจากมีปัญหาในเรื่องจุดเก็บข้อมูล จะกล่าวถึงโดยละเอียดในหัวข้อปัญหาในการเก็บข้อมูล อย่างไรก็ตามจุดเก็บข้อมูลที่ได้รับการคัดเลือกในจังหวัดลำพูน ได้แก่ บ้านศรีชุม และ

จังหวัดเชียงราย ได้แก่ บ้านเวียงชัย

การคัดเลือกผู้บอกภาษา

ผู้วิจัยคัดเลือกผู้บอกภาษาด้วยตนเอง โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้บอกภาษาดังนี้

1. เป็นเพศหญิง อายุ 40ปีขึ้นไป
2. เป็นคนในท้องถิ่นนั้นๆ

ส่วนวิธีคัดเลือกนั้น ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากท่าน และสารวัตรท่านของจุดเก็บข้อมูลจังหวัดเชียงใหม่ และลำปาง โดยการนำผู้วิจัยไปพบผู้บอกภาษาตามเกณฑ์ดังกล่าวที่บ้าน สำหรับจังหวัดลำพูน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนประจำหมู่บ้าน เป็นผู้นำผู้บอกภาษาตามเกณฑ์ดังกล่าว มาพบผู้วิจัยที่โรงเรียน ส่วนจังหวัดเชียงราย ผู้วิจัยไปพบผู้บอกภาษาด้วยตนเอง โดยการเข้าไปในบ้านใดบ้านหนึ่งและสอบถามคุณสมบัติของสมาชิกในบ้านนั้นๆ

วิธีการเก็บข้อมูล

วิธีการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับคำเรียกญาติในภาษาไทยเท่าที่มีผู้ทำกันมานั้น ผู้วิจัยมักเดินทางไปเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองแล้วจึงนำมาวิเคราะห์ ในการวิจัย เรื่องคำเรียกญาติในภาษาคำเมืองของผู้วิจัยเองก็เช่นกัน ผู้วิจัยได้เดินทางไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง เพราะวิธีการนี้จะทำให้สามารถเก็บข้อมูลได้มากและถูกต้อง เมื่อมีปัญหาหรือข้อสงสัยใดๆ ก็ยังสามารถสอบถามจากผู้บอกภาษาได้ทันที นอกจากนี้การที่ผู้วิจัยมีโอกาสได้เข้าไปสัมผัสกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้นๆ แม้จะเป็นเพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น ก็นับว่าเป็นผลดีต่องานวิจัยในครั้งนี้

ผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บข้อมูล โดยการซักถามผู้บอกภาษา โดยจะซักถามเรียงตามลำดับดังนี้

- 1.) ความหมายแก่นของคำเรียกญาติ

ผู้วิจัยจะสอบถามผู้บอกภาษา โดยตั้งคำถามในตอนแรกว่า

"ผู้ที่ให้กำเนิดเรา เพศชาย เป็นอะไรกับเรา"

"ผู้ที่ให้กำเนิดเรา เพศหญิง เป็นอะไรกับเรา"

จากนั้นผู้วิจัยจะนำคำเรียกญาติที่ได้ 2 คำนี้ เป็นหลักในการตั้งคำถามต่อไป เช่น

"_____ เป็นอะไรกับเรา"

เช่น พ่อของพ่อเป็นอะไรกับเรา เป็นต้น โดยถามเรียงตามลำดับคำที่เรียงไว้ในตารางที่ได้แสดงให้ดูแล้ว จากนั้นผู้วิจัยจะบันทึกข้อมูลที่ได้ลงในแบบฟอร์มที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เป็นตัวสัทอักษรสากลพร้อมทั้งวรรณยุกต์

2.) การนำคำเรียกญาติไปใช้ในแวดวงอื่นๆ ได้แก่

ก. คำสรรพนามและคำเรียกขานในหมู่ญาติ

ผู้วิจัยสอบถามผู้บอกภาษาโดยตั้งคำถาม ในการถามคำถามจะถือตัวเอง(ผู้บอกภาษา) เป็นหลัก แล้วถามคำถามสืบขึ้นไปตามลำดับรุ่นอายุและสืบลงมาในลักษณะเดียวกัน เช่น เมื่อถามเกี่ยวกับสรรพนามที่ใช้แทนตัวเองจะถามว่า

"(ผู้บอกภาษา) จะแทนตัวเองว่าอย่างไร เมื่อพูดกับพ่อ"

"(ผู้บอกภาษา) จะแทนตัวเองว่าอย่างไร เมื่อพูดกับลุง"

เมื่อถามคำถามตามลำดับญาติที่สืบขึ้นไปหมดแล้ว จากนั้นผู้วิจัยจึงถามคำถามตามลำดับญาติที่สืบลงมา เช่น

"สมมติ(ผู้บอกภาษา)มีลูก เมื่อพูดกับลูกจะแทนตัวเองว่าอย่างไร"

"สมมติ(ผู้บอกภาษา)มีหลาน เมื่อพูดกับหลานจะแทนตัวเองว่าอย่างไร"

สำหรับคำเรียกขาน ผู้วิจัยจะตั้งคำถาม เช่น

"สมมติ(ผู้บอกภาษา)จะเรียกแม่ให้เข้านอนจะเรียกว่าอย่างไร"

"สมมติ (ผู้บอกภาษา) จะเรียกพ่ออ้อยให้เข้านอนจะเรียกว่าอย่างไร"

"สมมติ (ผู้บอกภาษา) จะเรียกลูกให้มารับประทานข้าวจะเรียกว่าอย่างไร"

"สมมติ (ผู้บอกภาษา) จะเรียกหลานให้มารับประทานข้าวจะเรียกว่าอย่างไร"

ข. คำสรรพนามและคำเรียกขานในหมู่คนที่ไม่ใช่ญาติ

ผู้วิจัยสอบถามผู้บอกภาษาโดยตั้งคำถาม ในการถามคำถามผู้วิจัยถามในลักษณะเดียวกับคำสรรพนามและคำเรียกขานในหมู่คนที่เป็นญาติ แต่ตั้งคำถามต่างกัน เช่น สำหรับคำสรรพนามจะถามว่า

"(ผู้บอกภาษา) จะแทนตัวเองว่าอย่างไร เมื่อพูดกับคนที่มีอายุมากกว่าเรานิดเดียว ที่เป็นผู้ชาย/ผู้หญิง ซึ่งไม่ใช่ญาติกัน"

"(ผู้บอกภาษา) จะแทนตัวเองว่าอย่างไร เมื่อพูดกับคนที่เป็นผู้ใหญ่ แต่อายุยังไม่มากนัก ที่เป็นผู้ชาย/ผู้หญิง ซึ่งไม่ใช่ญาติกัน"

เมื่อถามคำถามตามลำดับชั้นอายุที่สลับขึ้นไปจากตัวเองหมดแล้ว จากนั้นผู้วิจัยจึงถามคำถามตามลำดับชั้นอายุที่สลับลงมา เช่น

"(ผู้บอกภาษา) จะแทนตัวเองว่าอย่างไรกับคนที่อายุน้อยกว่าเรานิดเดียว"

"(ผู้บอกภาษา) จะแทนตัวเองว่าอย่างไรกับเด็กๆที่มีอายุคร่าวลูก"

ส่วนคำเรียกขานนั้น จะตั้งคำถาม เช่น

"(ผู้บอกภาษา) เรียกผู้หญิงที่มีอายุมากกว่าเรานิดเดียว ซึ่งไม่ใช่ญาติกันว่าอย่างไร"

"(ผู้บอกภาษา) เรียกผู้ชายที่มีอายุกลางคนว่าอย่างไร"

"(ผู้บอกภาษา) เรียกผู้หญิงที่มีอายุอ่อนกว่าเรานิดเดียว ซึ่งไม่ใช่ญาติกันว่าอย่างไร"

"ถ้ามีคนเดินผ่านหน้าบ้าน เป็นเด็กคราวลูก(ผู้บอกภาษา) เรียกว่าอย่างไร"

ค. คำอุปลักษณ์ อุปลักษณ์ คือคำเปรียบเทียบกับบอกว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง การใช้คำเรียกญาติเป็นอุปลักษณ์หมายความว่า ใช้ในความหมายอื่นนั่นเอง กล่าวคือ ความหมายของคำเรียกญาติถูกเปรียบให้เป็นความหมายอื่น

สำหรับวิชานินพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยให้คำจำกัดความ "อุปลักษณ์" ดังนี้

1. ไม่ใช่คำเรียกญาติที่ใช้ตามลำพัง กล่าวคือใช้เป็นสรรพนามและคำเรียกขานในหมู่คนที่ไม่ใช่ญาติ

2. เป็นคำที่มีความหมายเปรียบเทียบกับคนหรือสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งคำเหล่านี้จะอยู่ในรูปคำพสม

ผู้วิจัยสอบถามผู้บอกภาษา โดยการนำความหมายของคำที่ผู้วิจัยเตรียมไว้มาเป็นคำถาม คำที่ใช้ส่วนใหญ่ได้มาจากพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง พ.ศ. 2533 ของ ศ.ดร. อุดม รุ่งเรืองศรี ผู้วิจัยตั้งคำถาม เช่น

"ก่อนไม้ที่เป็นคั่นของครกกระเดื่องเรียกว่าอะไร" [คำตอบคือ

mE:3mO:ng4(ลพ)]

"นิ้วหัวแม่มือเรียกว่าอะไร" [คำตอบคือ mE:2kho:2(ลป)]

"ธรมีประตุเรียกว่าอะไร" [คำตอบคือ mE:3pa:2tu:5(ลพ)]

"ไม้สี่เหลี่ยมที่เป็นกรอบกะบะบรรจุดินเพื่อวางก้อนเส้าเป็นเตาไฟเรียกว่าอะไร" [คำตอบคือ mE:3khan3daj1(ลพ)]

และเมื่อหมดคำถามที่ผู้วิจัยเตรียมไว้แล้วก็ถามผู้บอกภาษาว่า ยังมีคำอื่น ๆ อีกบ้างหรือไม่

ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า "พ่อ" "แม่" เป็นต้น ที่ไม่ได้หมายถึงชายหรือหญิงที่ให้กำเนิดลูก

ปัญหาในการเก็บข้อมูล

ปัญหาเกี่ยวกับการเดินทางไปยังจุดเก็บข้อมูล จุดเก็บข้อมูลที่มีปัญหาดังกล่าว คือ ที่ตำบลผางาม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย เนื่องจากผู้วิจัยเริ่มต้นการเดินทาง ณ ที่ว่าการอำเภอเวียงชัย เพื่อที่จะต่อไปยังตำบลผางาม แต่ปรากฏว่าจากที่ว่าการอำเภอเวียงชัยนั้น ไม่มียานพาหนะที่จะเดินทางไปยังจุดหมายปลายทางที่ผู้วิจัยต้องการ ซึ่งอยู่ห่างออกไป 20 กิโลเมตรเลย เมื่อสอบถามจากคนในท้องถิ่นนั้น ผู้วิจัยได้คำแนะนำว่าจะต้องออกไปยังถนนใหญ่ ซึ่งอยู่ห่างออกไป 13 กิโลเมตร เพื่อที่จะต่อรถไปยังตำบลผางาม เนื่องจากผู้วิจัยมีเวลาจำกัดในการเดินทาง ซึ่งขณะนั้นเป็นเวลาบ่ายแล้วและรถที่จะออกไปยังถนนใหญ่มีปริมาณน้อย ประกอบกับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการจุดเก็บข้อมูลที่ไม่ใช่อำเภอเมืองเท่านั้นและคนในท้องถิ่นนั้นพูดภาษาคำเมือง ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหา ผู้วิจัยจึงเปลี่ยนจุดเก็บข้อมูล จากตำบลผางามมาเป็นตำบลเวียงชัย ซึ่งผู้วิจัยได้สอบถามจากคนในท้องถิ่นนั้นแล้วว่าพูดภาษาคำเมือง ส่วนอำเภอยังคงเดิมและหมู่บ้านที่เป็นจุดเก็บข้อมูลคือ บ้านเวียงชัย

ปัญหาเกี่ยวกับจุดเก็บข้อมูล จุดเก็บข้อมูลที่มีปัญหาดังกล่าวคือจุดเก็บข้อมูลที่ตำบลป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ผู้วิจัยเดินทางไปพบกำนันตำบลป่าซางตามที่ติดต่อเกี่ยวกับข้อมูลของตำบลป่าซางไว้ และได้ทราบว่าที่ตำบลป่าซางนี้ คนในท้องถิ่นส่วนใหญ่พูดภาษายอง ซึ่งไม่ตรงกับจุดประสงค์ของงานวิจัยนี้ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้รับคำแนะนำว่าที่ตำบลบ้านเรื่อน ขึ้นกับอำเภอป่าซางเช่นกัน คนในท้องถิ่นนั้นพูดภาษาลาว (ภาษาคำเมือง) ซึ่งตรงตามวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยต้องการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเปลี่ยนจุดเก็บข้อมูลจากตำบลป่าซางมาเป็นตำบลบ้านเรื่อน และหมู่บ้านที่เป็นจุดเก็บข้อมูลคือ บ้านศรีชุม

1.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอนได้แก่ การเตรียมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ และการวิเคราะห์ค่าเรียกญาติ

การเตรียมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์

ผู้วิจัยนำข้อมูลของคำเรียกญาติ จากจุดเก็บข้อมูลทุกจุดมาเรียงเทียบกันพร้อมความหมายที่ครบถ้วนเสียก่อน โดยการบันทึกความหมายของคำเรียกญาติทั้งหมดที่เป็นตัวอักษรย่อภาษาอังกฤษ เช่นเดียวกับแบบฟอร์มที่ใช้ในการเก็บข้อมูลและบันทึกคำเรียกญาติที่ได้จากจุดเก็บข้อมูลทุกจุด ซึ่งเป็นตัวสัทอักษรพร้อมทั้งวรรณยุกต์ (ดูข้อมูลในภาคผนวก ก)

การวิเคราะห์คำเรียกญาติ

ขั้นตอนการวิเคราะห์มีดังนี้

1. หลังจากการศึกษาความหมายของแต่ละคำแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มา กำหนดมิติแห่งความแตกต่าง (dimensions of contrast) ของคำเรียกญาติทั้งหมด โดยแยกทำแต่ละจุด
2. เมื่อได้มิติแห่งความแตกต่างแล้วจะนำข้อมูลมาระบุอรรถลักษณะ (semantic features) ในแต่ละมิติ อรรถลักษณะเหล่านี้จะใช้เป็นองค์ประกอบของความหมายของคำเรียกญาติแต่ละคำต่อไป
3. ระบุความหมายของคำเรียกญาติแต่ละคำโดยใช้อรรถลักษณะ เช่น

p0:3

$$\begin{bmatrix} \text{รุ่น}+1 \\ +\text{สายตรง} \\ +\text{ชาย} \end{bmatrix}$$

4. นำเสนอคำเรียกญาติที่วิเคราะห์องค์ประกอบของความหมายแล้ว ดังกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้นโดยใช้ตารางแสดงความหมายของคำเรียกญาติ ดังตัวอย่างข้างล่างนี้

รุ่น	ฝ่าย (พ่อ/แม่)	อายุ	สายเลือด						
			+สายตรง		-สายตรง				
			เพศ		เพศ				
			+ชาย	-ชาย	+ชาย	-ชาย			
+3	+พ่อ								
	-พ่อ								
+2	+พ่อ								
	-พ่อ								
+1	+พ่อ	+อายุ							
		-อายุ							
	-พ่อ	+อายุ							
		-อายุ							
0		+อายุ							
		-อายุ							
-1									
-2									
-3									
-4									

ตารางที่ 1 แสดงความหมายของค่าเรียกญาติ

5. สรุปลักษณะคำเรียกญาติพื้นฐานของจุดเก็บข้อมูลแต่ละจุด จากตารางแสดงความหมายของคำเรียกญาติ

6. วิเคราะห์การใช้คำเรียกญาติในแวดวงอื่นๆ ได้แก่การใช้เป็นสรรพนามและคำเรียกขานในหมู่ญาติและไม่ใช้ญาติ และการใช้เป็นอุปสรรค โดยดูว่าจุดเก็บข้อมูลแต่ละจุดมีคำเรียกญาติอะไรบ้างที่ใช้ในกรณีดังกล่าว สำหรับการใช้เป็นสรรพนามและคำเรียกขานในหมู่ญาติและไม่ใช้ญาตินั้น ผู้วิจัยดูว่าคำเรียกญาติแต่ละถิ่นใช้ในสถานการณ์ใดบ้าง และคำเรียกญาติแต่ละคำมีความถี่ในการใช้มากน้อยอย่างไร และคำเรียกญาติฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่ ใช้มากกว่ากัน ส่วนการใช้เป็นอุปสรรค ผู้วิจัยดูว่ามีลักษณะการใช้ข้ออย่างไรบ้าง เช่น ประกอบรูปคำเพื่อบอก/ไม่บอกเพศชายและเพศหญิง เป็นต้น และนำไปใช้ในความหมายใดบ้าง นอกจากนี้ คำเรียกญาติคำใดมีความถี่ในการใช้มากกว่า

7. วิเคราะห์ว่าความหมายของคำเรียกญาติ และการใช้คำเรียกญาติในภาษาคำเมือง สะท้อนลักษณะสำคัญในวัฒนธรรมล้านนาอย่างไร ผู้วิจัยพิจารณาจากลักษณะการใช้ของความหมายของคำเรียกญาติ และการนำไปใช้เป็นสรรพนามและคำเรียกขานในหมู่ญาติและไม่ใช้ญาติ และการใช้เป็นอุปสรรค ตามข้อ 5 และข้อ 6 ว่าแสดงให้เห็นวัฒนธรรมล้านนาอย่างไร โดยเปรียบเทียบกับผลงานทางด้านมานุษยวิทยาที่ศึกษาเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยทั่วไป และสังคมและวัฒนธรรมล้านนาโดยเฉพาะ ว่าผลการวิเคราะห์ตรงกันหรือไม่อย่างไร

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัยนี้

- 1.6.1 ทำให้เข้าใจวัฒนธรรมล้านนามากยิ่งขึ้น
- 1.6.2 เป็นแนวทางสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับคำเรียกญาติต่อไป
- 1.6.3 เป็นการบุกเบิกการทำวิจัยเกี่ยวกับคำเรียกญาติในภาษาไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

1.7 นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

1.7.1 อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ หมายถึงวิธีการที่มุ่งวิเคราะห์ความหมายของคำในหมวดต่างๆ เพื่อเข้าถึงระบบความรู้สัญนึกคิด โลกทัศน์หรือการมองโลกของชนชาติที่ศึกษา

1.7.2 คำเรียกญาติพื้นฐาน หมายถึง คำเรียกญาติที่มีลักษณะซึ่ง อังกาบ
ผลากรกุล (Palakornkul 1972: 36 อ้างถึงใน อมรา 2533) สรุปไว้ดังนี้

(ก) ไม่ใช่คำผสมหรือวลี และมักเป็น 1 หน่วยคำ เช่น พ่อ แม่
น้อง ฯลฯ คำว่า พี่ชาย พี่สาว พี่ชาย น้องผู้หญิง น้ำผู้หญิง อาผู้ชาย ฯลฯ จึงไม่ถือเป็น
คำเรียกญาติพื้นฐาน

(ข) ไม่ใช่คำที่แสดงความสัมพันธ์โดยการแต่งงาน จะต้องเป็นคำที่
แสดงความสัมพันธ์ทางสายเลือดเท่านั้น ดังนั้นคำว่า สามี ภรรยา น้องสะใภ้
น้องเขย น้ำสะใภ้ พ่อสามี ฯลฯ จึงไม่รวมไว้ในกลุ่มคำเรียกญาติพื้นฐาน

ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยพบคำบางคำในภาษาคำเมืองซึ่งเป็นคำประสม แต่ผู้วิจัย
จัดให้เป็นคำเรียกญาติพื้นฐาน เพราะผู้บอกภาษาไม่ได้ให้คำเรียกญาติอื่นที่ไม่ใช่คำประสม
เช่นคำว่า pi:2ba:w1 pi:2sa:w5 n0:ng2ba:w1 n0:ng2sa:w5

1.7.3 วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบ (Componential Analysis) ได้แก่ วิธี
จัดประเภท หรือจำแนกข้อมูล โดยการวิเคราะห์อรรถลักษณะ (Distinctive
features) ซึ่งช่วยให้เราแยกประเภทของกลุ่มของข้อมูลที่ศึกษาได้ (William C.
Strurtevant 1964 อ้างถึงใน วนิดา เจริญศุท 2532)

1.7.4 วัฒนธรรม หมายถึง แบบอย่างลักษณะชีวิตของแต่ละกลุ่ม ซึ่งประกอบ
ด้วยอุปกรณ และวิธีการต่างๆที่สมาชิกของกลุ่มยึดถือร่วมกันในการดำเนินชีวิต トラบเท่าที่ยัง
เป็นสมาชิกของกลุ่ม เช่น พูดจาภาษาสำเนียงเดียวกัน หรือเครือเดียวกัน กินอยู่อย่าง
เดียวกัน ปลูกบ้านเรือนแบบเดียวกัน ใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน (พิทยา สายหู
2529: 24)

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2533: 1) ให้ความหมายคำว่า "วัฒนธรรม"
ไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด
วิธีการโครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น